

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мудрецька Г. В.

Метою статті є дослідження та визначення процесуальних особливостей обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Досліджено сутність проблеми права на свободу й особисту недоторканність у кримінальному провадженні України з позиції європейських стандартів та низки міжнародно-правових актів. Проведено аналіз дотримання гарантій прав та законних інтересів особи у разі застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Особливу увагу приділено міжнародним документам та правовим позиціям Європейського суду з прав людини, що стосуються питання забезпечення права на свободу й особисту недоторканність. З урахуванням зарубіжного досвіду правового регулювання запропоновано пропозиції та рекомендації щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України з питань дотримання гарантій прав та законних інтересів особи у разі застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Автор зазначає, що євроінтеграційні процеси вимагають суттєвих зусиль щодо реформування української правової системи у напрямі забезпечення прав людини, серед яких важливу роль відіграє право на свободу та особисту недоторканність. Тривалий час на поверхні були й залишаються питання реформування судової системи України, законодавче забезпечення цієї системи у відповідності до європейських норм та стандартів. Протягом майже тридцяти років судова система України зазнала значних змін. Констатується, що на сьогодні в Україні створено достатню нормативно-правову базу для належного застосування практики ЄСПЛ та тлумачення положень про права людини з урахуванням вироблених нею стандартів та підходів на національному рівні. Тим не менш нормативне регулювання дуже далеке від реальної практики.

Визначено, що потребують окремого наукового вивчення питання забезпечення права на свободу й особисту недоторканність під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, дослідження відповідних правових позицій Європей-

ського суду з прав людини, розкриття змісту й умов застосування обмежень під час вживання заходів забезпечення кримінального провадження та механізму судового контролю.

Ключові слова: право на свободу й особисту недоторканність, кримінальне провадження, запобіжні заходи, тримання під вартою, євроінтеграція.

Mudretska G. V. European standards for choosing the preventive measure in custody: problems of implementation in the conditions of the state of martial

The purpose of the article is to research and determine the procedural features of choosing a preventive measure in the form of detention, taking into account the practice of the European Court of Human Rights. The essence of the problem of the right to freedom and personal integrity in the criminal proceedings of Ukraine was studied from the standpoint of European standards and a number of international legal acts. An analysis of the observance of guarantees of the rights and legitimate interests of a person during the application of a preventive measure in the form of detention was carried out. Special attention is paid to international documents and legal positions of the European Court of Human Rights concerning the issue of ensuring the right to freedom and personal integrity. Taking into account the foreign experience of legal regulation, proposals and recommendations are offered to improve the current criminal procedural legislation of Ukraine on issues of compliance with guarantees of the rights and legitimate interests of a person when applying a preventive measure in the form of detention.

The author notes that European integration processes require significant efforts to reform the Ukrainian legal system in the direction of ensuring human rights. Among which the right to freedom and personal integrity plays an important role. For a long time, issues of reforming the judicial system of Ukraine, legislative support of this system in accordance with European norms and standards were and remain on the surface.

For almost thirty years, the judicial system of Ukraine has undergone significant changes. It is stated that, as

of today, a sufficient legal framework has been created in Ukraine for the proper application of the practice of the ECHR and the interpretation of provisions on human rights, taking into account the standards and approaches developed by it at the national level. Nevertheless, regulatory regulation is very far from actual practice. It was determined that a separate scientific study of the issue of ensuring the right to freedom and personal integrity during the application of a preventive measure in the form of detention, research of the relevant legal positions of the European Court of Human Rights, disclosure of the content and conditions of application of restrictions during the application of measures to ensure criminal proceedings and judicial control mechanism.

Key words: *right to freedom and personal integrity, criminal proceedings, preventive measures, detention, European integration.*

Постановка проблеми. Тема оптимізації кримінального процесуального законодавства останнім часом є дуже актуальною, а реформа судової системи, що започаткована Міністерством юстиції України, розглядається ледь як не основний показник модернізації держави. Тривалий час на поверхні були й залишаються питання реформування судової системи України, законодавче забезпечення цієї системи у відповідності до європейських норм та стандартів. Протягом майже тридцяти років судова система України зазнала значних змін.

16 серпня 1999 року Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (ЄС), де зазначено, що для забезпечення приблизної адекватності законодавства нашої держави та законодавства ЄС у процесі провадження нормотворчої діяльності враховуватимуться основні положення актів законодавства ЄС настільки, наскільки це доцільно для України з огляду на економічні, політичні та соціальні наслідки прийняття відповідних правових норм, адаптованих до вимог законодавства ЄС [1].

22 лютого 2013 року у заяві Верховної Ради України «Про реалізацію євроінтеграційних прагнень України та укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом» № 30-VII вітчизняний парламент наголосив на визнанні того, що «європейська перспектива України має стати об'єднувальним чинником, довкола якого консолідується більшість політичних сил» та пообіцяв активізувати діяльність щодо прийняття законів, спрямованих на адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу, зокрема тих, які передбачені відповідною

реформою, а також тих, що належать до сфери реформування судової системи, системи кримінальної юстиції, що містяться в Заключному звіті Місії ОБСЄ/БДПЛ зі спостереження за виборами та висновках Венеціанської комісії [2].

Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015, передбачає як очікуваний результат «приведену у відповідність до міжнародних стандартів процедуру затримання і тримання особи під вартою»; «унеможливлення безпідставного та неналежним чином оформленого затримання, тримання особи під вартою без рішення суду» [3].

Євроінтеграційні процеси вимагають суттєвих зусиль щодо реформування української правової системи у напрямі забезпечення прав людини, серед яких важливу роль відіграє право на свободу та особисту недоторканність. Це право містить низка міжнародно-правових актів, зокрема Загальна декларація прав людини (1948 р.); Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.); Мінімальні стандартні правила ООН поводження з в'язнями (1955 р.); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.); Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (1979 р.); Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (1984 р.); Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином (1988 р.); Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням («Токійські правила», 1990 р.); Основні принципи поводження з в'язнями (1990 р.) та ін. У статті 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплено, що нікого не може бути позбавлено свободи, крім чітко визначених у цій статті випадків і відповідно до процедури, встановленої законом. Однією з таких підстав є законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення (підпункт «с» п. 1 ст. 5 Конвенції). Як слушно зазначає А. Бущенко, приєднання до міжнародних договорів з прав людини, особливо визнання компетенції Європейського суду, призвело до того, що правова система України виявилася у більшості аспектів такою, що не забезпечу-

вала навіть мінімальні стандарти захисту права на свободу. Серед низки реформ, які були проведені для наближення правової системи до міжнародних стандартів, однією з найважливіших стало передання питання про тримання під вартою від прокуратури до суду [4, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах вторгнення російської федерації та проведення активних бойових дій на території України тема забезпечення права людини на свободу і особисту недоторканність під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є вкрай актуальною та постійно перебуває у полі зору вчених і практиків, а окремі його аспекти потребують свого законодавчого та теоретичного вирішення. Досліджуване питання було предметом розгляду у наукових працях таких учених, як: А. Антонюк, В. Батюк, В. Волошин, Ю. Грошевий, Я. Дащак, В. Дрозд, І. Заболотний, А. Жук, З. Ковріга, В. Маляренко, М. Ольховська, В. Попелюшко, О. Тищенко, М. Шумило, Д. Тимошенко, С. Шаренко, О. Шило, А. Хитра та ін. Однак реалії сьогодення вимагають створення більш нової процесуальної моделі щодо визначення і забезпечення гарантій прав та законних інтересів особи під час застосування такого запобіжного заходу, як тримання під вартою.

Метою статті є дослідження та визначення особливостей процесуальних особливостей обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою з урахуванням практики Європейського суду з прав людини, і за результатами внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України з цих питань.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в Україні створено достатню нормативно-правову базу для належного застосування практики ЄСПЛ та тлумачення положень про права людини з урахуванням вироблених нею стандартів та підходів на національному рівні. Тим не менш нормативне регулювання дуже далеке від реальної практики. Зокрема, 14.04.2022 року Верховною Радою України Законом «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» [5] були прийняті зміни до Кримінального процесуального кодексу України, яким позитивні законодавчі зрушення фактично були відкинуті назад. Зокрема, строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану не може перевищувати 260 годин з моменту затримання, який

визначається згідно з вимогами статті 209 цього Кодексу. Необхідність прийняття цих норм обґрунтовувалась тим, що в умовах воєнного стану судові органи не можуть належним чином функціонувати з об'єктивних причин. Проте замість забезпечення оперативності та ефективності розслідування злочинів в умовах воєнного стану влада вирішила піти більш легким шляхом - обмежити право людини на свободу та особисту недоторканність. Зазначені зміни прямо суперечили вимогам та гарантіям, передбаченим статтями 29 та 64 Конституції України, оскільки навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану хоча й допускаються окремі обмеження прав і свобод, однак вони не можуть бути поширені на право на свободу та особисту недоторканність. Зокрема, згідно зі статтею 29 Конституції ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою [6].

Законом України від 27.07.2022 р. № 2462-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» [7] знов були внесені зміни до КПК України щодо строків затримання особи та визначено, що строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати строк, визначений статтею 211 цього Кодексу, адже, незважаючи на введення воєнного стану, затримання на 260 годин порушує ст. 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод - право на свободу й особисту недоторканність. Зокрема, ЄСПЛ визначає, що під час розгляду поданих згідно з підпунктом «с» п. 1 ст. 5 скарг «він обов'язково враховував специфіку терористичних злочинів, загрозу, яку ці злочини становлять для демократичного суспільства, та труднощі, які виникають у боротьбі з тероризмом» (Мюррей проти Сполученого Королівства, 1994 р.) [8].

Судовий контроль за втручанням виконавчої влади у право кожного на свободу є суттєвою

рисом гарантій, втілених у статті 5 п. 3, які призначені звести до мінімуму ризик свавілля і гарантувати верховенство права. Більше того, негайне судове втручання може призвести до виявлення та запобігання поганому поведженню, яке абсолютно заборонено Конвенцією і не припускає ніяких відступів. На це ЄСПЛ наголошує навіть за умови дії на певних територіях відступу від зобов'язань під час надзвичайної ситуації згідно зі статтею 15 Конвенції. У цій статті, зокрема, зазначається, що «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7. Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою» [9].

Наприклад, у справі Броуган та інші проти Сполученого Королівства (1988 р.) ЄСПЛ зауважив, що, дійсно, труднощі, пов'язані із забезпеченням судового контролю за рішеннями про арешт і тримання під вартою підозрюваних у тероризмі, можуть заважати виконанню вимог пункту 3 статті 5. Однак це не може виправдовувати, відповідно до пункту 3 статті 5, цілковиту відмову від здійснення «негайного» судового контролю. Той факт, що арешт і тримання заявників під вартою були здійснені із законною метою захисту всього суспільства від тероризму, не є сам по собі достатнім для твердження про те, що були дотримані конкретні вимоги пункту 3 статті 5 з приводу рамок суворих обмежень стосовно часу. Відповідно, Суд дійшов висновку, що чотири дні та шість годин (найменший термін, на який був затриманий один із заявників) є занадто довгим строком, щоб відповідати цій нормі, незважаючи навіть на те, що виникли специфічні труднощі, які були пов'язані з розслідуванням терористичних актів [10].

Як свідчить аналіз судових рішень, суди України застосовують під час розгляду справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод

1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Згідно з ч. 1 ст. 5 КЗПЛ право на свободу загальною та особисту недоторканність зокрема передбачає позбавлення особи свободи відповідно до процедури, встановленої законом [9]. Аналіз правових позицій ЄСПЛ дозволяє виявити певні вимоги для застосування зазначених положень ч. 1 ст. 5 КЗПЛ. Зокрема, арешт особи та утримання її під вартою мають проводитися з метою забезпечення виконання такого зобов'язання, а не мати каральний характер. При цьому щойно як зобов'язання було виконано, підстава для затримання відповідно до п. в ч. 1 ст. 5 КЗПЛ припиняється (справа «Василева проти Данії») [11]. Арешт буде прийнятним, тільки якщо «обов'язок, передбачений законом», не може бути виконано більш м'якими засобами (справа «Ходорковський проти Росії») [12]. У зв'язку із цим Суд вважає за необхідне звернути увагу на такі суттєві аспекти: характер зобов'язання, що впливає із відповідного законодавства, включаючи його мету та основне призначення; особу затриманого і конкретні обставини, що призвели до затримання, а також тривалість утримання під вартою (справи «Хайредінов проти України», «Василева проти Данії», «Еппле проти Німеччини») [13].

За загальним правилом, яке впливає із рішень ЄСПЛ від 27 червня 1968 р. «Вемгофф проти Німеччини», від 24 липня 2003 р. у справі «Смірнови проти Росії», є те, що особа, обвинувачена у правопорушенні, має перебувати на волі до початку судового розгляду її справи, якщо держава не наведе відповідних і достатніх підстав для тримання під вартою цієї особи. Тобто саме держава має довести необхідність тримання під вартою особи, а суди, виходячи із презумпції на користь свободи, вирішити на основі принципу змагальності, чи є достатні підстави для тримання особи під вартою. Особливості підстав для позбавлення підозрюваного свободи у вигляді тримання під вартою практика застосування ЄСПЛ п. 1 ст. 5 Конвенції також дає можливість зрозуміти [13].

Згідно з ч. 2 ст. 177 КПК України, підставою застосування запобіжного заходу є, по-перше, наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а по-друге, наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний,

обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті.

У ч. 2 ст. 177 КПК України передбачена наявність ризиків, що дають достатні підстави слідчому судді, що підозрюваний, обвинувачений може здійснити дії, передбачені ч. 1 цієї статті, що загалом відображає положення ст. 5 КЗПЛ як підставу для застосування запобіжних заходів. Утім практика застосування судами норм КПК щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою доводить, що суди під час розгляду питання про взяття під варту здебільшого оцінюють ступінь наведених стороною обвинувачення ризиків, які є підставою взяття особи під варту, тільки зі слів, без наявності інших доказів. Водночас системною проблемою у цій сфері залишається практика недотримання процесуального законодавства працівниками правоохоронних органів та суддями, невідповідність законодавства у сфері прав і свобод людини міжнародним стандартам, що призводить до свавільного позбавлення свободи. Мають місце й порушення п. 1 ст. 5 КЗПЛ щодо періодів, протягом яких тримання під вартою здійснюється без відповідного судового рішення, особливо у період після закінчення слідства та початку судового розгляду.

Тлумачення поняття «обґрунтована підозра» і висновок про те, що саме може розглядатися як така підозра, залежать від усіх обставин кримінального провадження (рішення ЄСПЛ від 30 серпня 1990 р. у справі «Фокс, Кемпбел і Хартлі проти Сполученого Королівства»). Зазначений підхід покладає на національні судові органи обов'язок у кожному конкретному випадку у вирішенні питання про попереднє ув'язнення особи, з огляду на підпункт «с» п. 1 ст. 5 Конвенції, досліджувати питання про наявність обґрунтованої підозри у скоєнні кримінального правопорушення цією особою.

З приводу допустимих ризиків, за наявності яких можливе застосування запобіжних заходів, то відповідно до усталеної практики ЄСПЛ такими ризиками для тримання під вартою є: небезпека втечі; ймовірність втручання у хід правосуддя; ймовірність рецидиву; небезпека для громадського порядку; небезпека для особи, щодо якої ведеться розслідування. Утім із цих п'яти допустимих за КЗПЛ ризиків КПК України визнав лише перші три, тому останні два ризики не можуть бути використані на обґрунтування тримання під вартою [13]. Така позиція Європейського суду, відображена у рішеннях «Єлоєв проти України» 6 листопада 2008 р. [14], «Яблонський

проти Польщі» від 21 грудня 2000 р. [14], полягає у тому, що згідно з п. 3 ст. 5 Конвенції саме тільки існування обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші підстави для тримання особи під вартою. Тому під час прийняття рішення про обрання запобіжного заходу у порядку ч. 5 ст. 176 КПК України слід враховувати й інші обставини кримінального провадження, наявні ризики, суспільну небезпечність особи.

На думку ЄСПЛ, тримання під вартою відповідно до підпункту «с» п. 1 ст. 5 Конвенції має відповідати вимозі щодо пропорційності, яка передбачає обґрунтування рішення шляхом зіставлення відповідних аргументів «за» і «проти», вони повинні підтверджуватися фактичними даними. Для законності продовження строку тримання підозрюваного під вартою обов'язковою умовою є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні заарештованою особою відповідного злочину повторно. Але ЄСПЛ наголошує, що зі спливом певного часу навіть ця умова перестає бути достатньою.

Отже, відповідно до сформованої ЄСПЛ практики підстави, якими попереднє ув'язнення підозрюваного обґрунтовувалося так би мовити вперше, самі по собі вже недостатні для продовження строку тримання під вартою. Якщо правоохоронні органи подають клопотання про це, вони повинні обґрунтувати наявність інших вагомих і допустимих з точки зору ст. 5 Конвенції підстав для того, щоб тримання підозрюваного під вартою було продовжено. З огляду на зазначене вище заслуговує на увагу правова позиція, викладена у п. 80 рішення Європейського суду з прав людини від 10 лютого 2011 року у справі «Харченко проти України». Судження суду полягають у тому, що на етапі розгляду питання щодо взяття заявника під варту аргументами на користь такого рішення стали серйозність звинувачень, пред'явлених заявникові, та ризик його втечі. Після цього прокурори і суди не навели жодних підстав для продовження тримання заявника під вартою, лише зазначили, що запобіжний захід було вибрано правильно. Проте згідно з п. 3 ст. 5 Конвенції зі спливом певного часу лише наявність обґрунтованої підозри перестає бути підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші аргументи для продовження тримання під вартою. Тому не підтвержені доказами ризики ЄСПЛ не вважає достатньою підставою для застосування тримання під вартою. Підстави позбавлення підозрюваного свободи у вигляді тримання під вартою ЄСПЛ аналізував також у багатьох інших справах

(див., напр., рішення ЄСПЛ від 24 липня 2003 р. у справі «Смірнови проти Росії», від 4 травня 2006 р. «Амбрушкевич проти Польщі») [15].

У практиці ЄСПЛ щодо дотримання положень ч. 1 ст. 5 КЗПЛ встановлено низку вимог із тим, щоб позбавлення свободи було «законним». Утім, як свідчить вітчизняна правозастосовна практика, правоохоронні органи та суди припускаються суттєвих порушень особистої свободи та недоторканості особи під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Виходячи з роз'яснень, наданих у листі Верховного Суду від 03.03.2022 р. [16], видається, що як відповідний ризик суди мають урахувати запровадження воєнного стану та збройну агресію в Україні. Вирішуючи питання про продовження запобіжного заходу, суд може зважати на попередню оцінку окремих фактичних обставин, здійснену у разі вирішення попередніх клопотань у цьому кримінальному провадженні на підставі відповідних матеріалів, і не здійснювати надмірного витребування матеріалів у сторін кримінального провадження. Зважаючи на такі роз'яснення, Голосіївський районний суд Києва, вирішуючи питання щодо доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою, у своїй ухвалі зазначив, що відсутні підстави вважати, що ризики, які раніше були встановлені судом та були підставою для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та його неодноразове продовження протягом певного часу, натепер змінилися та/або не перестали існувати. При цьому суд враховує, що сторона захисту, заперечуючи проти клопотання сторони обвинувачення під час попереднього судового розгляду, жодного разу не надавала суду доказів на підтвердження своєї аргументації щодо зміни запобіжного заходу на більш м'який та/або його скасування [17]. Наявність ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, підтверджується також ухвалою слідчого судді Ковпаківського районного суду Сум від 04.02.2022 р. у справі № 592/1198/22 (провадження № 1-кп/592/262/22), яка набрала законної сили 14.02.2022 р. Ці факти дають достатні підстави вважати, що на такій стадії судового розгляду більш м'який запобіжний захід, з урахуванням відомостей про особу обвинуваченого, не зможе забезпечити належну процесуальну поведінку та не буде запобігати наявним ризикам, визначеним у п. 1, 3, 5 ч. 1 ст. 177 КПК України [18].

При цьому у разі вирішення питання про продовження запобіжного заходу слідчі судді без наведення додаткового обґрунтування необхідності такого продовження нерідко посилаються на неможливість повноцінного розгляду. У разі роз-

гляду під час воєнного стану питань, пов'язаних із запобіжними заходами, виникають проблемні питання, зумовлені фізичною відсутністю матеріалів кримінального провадження. В листі від 03.03.2022 р. Верховний Суд загалом окреслив процесуальний режим оцінки відсутніх документів. У разі, коли територіальну підслідність кримінальних правопорушень на стадії досудового розслідування змінено, а матеріали кримінальних проваджень через воєнні дії не було передано або передано не в повному обсязі, оцінюючи ризики, які обґрунтовують доцільність застосування запобіжних заходів загалом та тримання під вартою зокрема, слідчий суддя (суд) керується всіма наявними матеріалами клопотання про застосування (продовження) запобіжного заходу. На практиці трапляються різні підходи до оцінки відсутніх документів: фактичне задоволення клопотання та залишення без розгляду з посиланням на те, що застосований запобіжний захід вважається продовженим. Наприклад, Павлоградський міськрайонний суд Дніпропетровської області ухвалою від 15 листопада 2022 року, розглянувши у судовому засіданні у період воєнного стану в режимі відеоконференції клопотання прокурора про продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, залишив його без розгляду, роз'яснивши, що відповідно до ч. 6 ст. 615 КПК України у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження цього строку в установленому цим Кодексом порядку вибраний запобіжний захід вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше, ніж на 2 місяці. «...Відповідно до ч. 5 ст. 615 КПК України (в редакції зазначеного Закону) на час дії воєнного стану в разі неможливості проведення підготовчого судового засідання вибраний під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці. Також, згідно з положеннями ч. 6 ст. 615 КПК України, у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку вибраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці. Так, відповідно до вимог ст. 615 КПК України, строк запобіжного заходу у вигляді тримання під

вартою стосовно ОСОБА_1 продовжено строком до 20.09.2022 включно та натепер останній утримується в ДУ «Харківський слідчий ізолятор». Виходячи з вищенаведеного, суд доходить висновку, що відповідно до норм КПК України розгляд клопотання про продовження строку тримання під вартою є неможливим, у зв'язку з чим необхідно відмовити у задоволенні клопотання. Водночас відповідно до ч. 6 ст. 615 КПК України у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку вибраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці» [19]. Аналогічне рішення винесене Печерським районним судом м. Києва. Зокрема, враховуючи, що проведення підготовчого судового засідання 17.10.2022 року за відсутності сторони захисту неможливе, а також неможливо розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого ОСОБА_1 під вартою, суд доходить висновку про необхідність вважати продовженою міру запобіжного заходу у вигляді взяття під варту (тримання під вартою) обвинуваченому ОСОБА_1 до вирішення питання у підготовчому судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці. При цьому обвинуваченому ОСОБА_1 ухвалою слідчого судді вже продовжувався вибраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, строк дії якого продовжений до 17.10.2022 року включно [20].

Трапляються й ухвали, якими клопотання про продовження строку тримання під вартою повертаються стороні обвинувачення з різним обґрунтуванням. Так, Слідчий суддя Вищого антикорупційного суду клопотання старшого детектива НАБУ про продовження строку запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою повернув особі, яка його подала. Своє рішення суд обґрунтував тим, що натепер в Україні триває війна, по території України, зокрема міста Києва, наносяться ракетні удари, у тому числі по цивільних об'єктах, постійно оголошуються сигнали «повітряної тривоги», які тривають понад 5 годин, нині запроваджено графік відключень електроенергії в місті Києві у зв'язку з ушкодженнями енергосистем України, слідчий суддя вважає об'єктивно неможливим здійснення конвоювання підозрюваного ОСОБА_1 до приміщення суду та проведення судового засідання до закінчення строку дії попередньої ухвали слідчого судді (15.10.2022) за обста-

вин, що склались, з урахуванням часу звернення детектива до суду з клопотанням. Водночас проведення судового засідання за відсутності самого підозрюваного призведе до порушення права на захист, яке не може бути обмежено навіть в умовах воєнного стану, та безумовного подальшого скасування судового рішення як постановленого з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону.

Так само не вбачається можливості провести судовий розгляд у відповідності до вимог ч. 4 ст.199 КПК України, тобто до закінчення строків, встановлених ухвалою від 16.08.2022, оскільки наявність/відсутність вищеперерахованих обставин чи їх виникнення саме під час такого розгляду неможливо передбачити. А відкладення судового розгляду на іншу дату не є можливим, з огляду на необхідність розгляду клопотання до 14.10.2022 включно, оскільки 15.10.2022 є вихідним днем.

За наведеного ст. детективом клопотання подане поза межами строку, визначеного ч. 1 ст. 199 КПК України, та при цьому не враховано необхідність забезпечення участі учасників провадження під час судового розгляду та потрібний для цього достатній час, що призвело до неможливості виконання вимог ч. 4 ст. 199 КПК України та здійснення розгляду клопотання про продовження строку тримання під вартою до закінчення строку дії попередньої ухвали.

Крім того, Суд зазначає, що у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку вибраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці.

Таким чином, зі змісту наведених норм ст. 615 КПК України видається, що продовження строку тримання під вартою може бути безпосередньо здійснено керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, вочевидь шляхом прийняття відповідної постанови згідно із положеннями ст. 110 КПК України. При цьому КПК України прямо не пов'язує право керівника органу прокуратури на прийняття відповідної постанови про продовження строку тримання під вартою із об'єктивною неможливістю слідчого судді здійснювати повноваження щодо судового контролю, на відміну від питання обрання запобіжного заходу у вигляді тримання

під вартою, яке КПК прямо пов'язує із об'єктивною неможливістю розгляду слідчим суддею такого питання в установленому цим Кодексом порядку.

З огляду на вищевикладені обставини, об'єктивні сумніви у можливості проведення судового розгляду у строки, визначені ухвалою слідчого судді від 16.08.2022, за обставин, що склались, слідчий суддя доходить висновку про повернення клопотання про продовження строку тримання підозрюваного ОСОБА_1 під вартою особі, яка його подала, з одночасним роз'ясненням положень ст. 615 КПК України щодо можливості прийняття відповідної постанови керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [21].

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що Європейський суд з прав людини завжди виступав гарантом захисту прав українських громадян. Рішення ЄСПЛ відіграють важливу роль у процесі реформування судової системи в Україні. Обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в умовах воєнного стану, з огляду на специфіку нормативного регулювання цього процесу, вимагає встановлення особливих процедур. Численні законодавчі зміни, що відбулись з початку вторгнення російської федерації в Україну, свідчать про потребу унормування багатьох питань, проте цей факт не сприяє усталеній правозастосовній практиці. Нині судова практика свідчить, що деякі з оновлених положень кримінального процесуального законодавства стосовно обрання запобіжних заходів є цілком очікуваними та необхідними, однак їх застосування має відповідати та не суперечити положенням Конституції України та практиці ЄСПЛ.

Література

1. Концепція адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу від 16.08.1999 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-%D0%BF>.
2. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.
3. Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2015#Text>.
4. Бущенко А. Тактика захисту права на свободу в межах кримінального процесу : посібник для адво-

катів. Харківська правозахисна група. Харків : Права людини, 2011 р. 36 с.

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n2>.

6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

7. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану : Закон України від 27.07.2022 р. № 2462-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#n50>.

8. Кульчицький О. Право на свободу та особисту недоторканість. Свобода пересування. URL: <http://advokatonline.org.ua/6-pravo-na-svobodu-ta-osobystu-nedotorkanist-svoboda-peresuvannya/>.

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

10. Справа «Броуґан та інші проти Сполученого Королівства» (Case of Brogan and others v. The United Kingdom) / Український портал практики Європейського суду з прав людини. URL: <http://www.eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=430>.

11. Справа «Василева проти Данії» (Vasileva v. Denmark), заява № 52792/99. Постанова від 25.09.2003 р. URL: <https://www.google.com/search?client=opera&q=%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0+%C2%AB%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%B2%D0%B0+%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8+%D0%94%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%97C2%BB&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>.

12. Ходорковський проти Росії (Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia (No. 2) (заяви № 51111/07 та 42757/07). URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-xodorkovskij-i-lyebyedyev-proti-rosii-2/>.

13. Посібник зі статті 5 «Право на свободу та особисту недоторканість». URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_5_UKR.pdf.

14. База даних HUDOC. Інтернет-сайт Європейського Суду з прав людини. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

15. Кабальський Р.О. Роль прецедентної практики ЄСПЛ в Україні. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Пол-

тава, 23 листопада 2017 року) у 2 ч. Полтава :
Россава, 2017. Ч. 1. 245 с. URL: [http://pli.nlu.edu.ua/
wp-content/uploads/2017/11/Збірник.-Том-№-1.pdf](http://pli.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/Збірник.-Том-№-1.pdf).

16. Щодо окремих питань здійснення криміналь-
ного провадження в умовах воєнного стану : Лист ВСУ
від 03 березня 2022 року № 1/0/2-22. URL: [https://
supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_
for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.
pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf)[https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/
new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_
lyst_2022_03_03.pdf](https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf).

17. Ухвала Голосіївського районного суду
Києва від 31.03.2022 р. у справі № 752/15695/21.
URL: [https://youcontrol.com.ua/catalog/court-
document/103130080/](https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/103130080/).

18. Ухвала Ковпаківського районного суду Сум
від 04.02.2022 р. у справі № 592/1198/22 (прова-

дження № 1-кп/592/262/22). URL: [https://verdictum.
ligazakon.net/document/103326678](https://verdictum.ligazakon.net/document/103326678).

19. Ухвала Вищого антикорупційного суду від
12 жовтня 2022 року. URL: [https://reyestr.court.gov.
ua/Review/106720933](https://reyestr.court.gov.ua/Review/106720933).

20. Ухвала Павлоградського міськрайонного суду
Дніпропетровської області від 15 листопада 2022 р.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107308355>.

21. Ухвала Печерського районного суду м. Києва
від 17 жовтня 2022 року. URL: [https://reyestr.court.
gov.ua/Review/106877064](https://reyestr.court.gov.ua/Review/106877064).

Мудрецька Г. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Одеського державного університету
внутрішніх справ